вѣщитѣ. Каква висока и невинна божественна поезия! Кажи Тракийке, кой е въспѣлъ тъй умно твоитѣ стари божества, кога и дѣ! Орфей ли е съчинилъ тая пѣсень и на своята злата лира ѭ свирилъ и пѣлъ!

На Добринкиното име сѫ имали Римлянитѣ богиня Bona dea — блага богиня, добра богиня, и са ѭ почитала богиня на цѣломѫдрието, на която храма послѣ станалъ зрѣлище на велики съблазни.

Не сѫ ли тия божества общи на Тракитѣ и на латинскитѣ стари народи? Това и многото други божества, не показвѫтъ ли, че старитѣ Траки, въ различни родови колѣна, сѫ са простирали и въ цѣла Италия, както и по сичкитѣ острови на Срѣдиземно море още прѣди историческитѣ врѣмена? Не сѫ ли тѣ първитѣ прѣселенци въ Европа? Ако не е тъй, отъ дѣ е това толкова явно и близко, сродство въ религията и въ язика?

*Ц. Гинчевъ.*

---

## ОТЪ ВИТОША ДО РОДОПА.

### (България, Румелия и Турция.)

### Пѫтни бѣлѣжки прѣзъ 1883 година.

(Продължение отъ VI книга.)

---

Юний 29.

(Ставание рано. Пангалова лицемѣрна молитва. Отъ *Гроба* до Чепеларе. Голата триумфална врата. Нѣколко думи по обиколката на Гл. Управитель изъ Ист. Румелия. Първи впечатления при влизанието въ Чепеларе. Поминъчни бѣлѣжки. Поминъчни свързски. Управление на Рупчоската Околия. Какъ разбирѫтъ румелийскитѣ голѣмци вѣрата и народностьта. Влизание въ Чепеларе. На гости у Дѣча-Кехая. Смѣшна случка съ Пангаля. Излазяние отъ Чепеларе. Пѫтища отъ Чепеларе за Ахѫ-Челебийско. Сенклеровитѣ укрѣпления. Куллята. Прѣминуване границата. Прѣглѣдъ на Ардиното корито. Кратъкъ очъркъ на Одринската область прѣди Русско-Турската война. Сѫщо за Одринската область слѣдъ Берлинския Договоръ. Нѣколко думи за новосъставения Гюмюржунский Санджакъ. Кратко запознавание съ Ахѫ-Челебийската кааза. Пѫтописни бѣлѣшки отъ Куллята, прѣзъ Сухия-Долъ, Дѫлбокия долъ. Джабраилица-Планина. Глѣдка отъ Джабраилската Поляна. Почивка въ Никувата ливада. До Райково. Райково. Михалъ Попуски. Попъ Гавриилъ. Рашидъ Ефенди. Гостувание у Михаля.)

Защото бързахме баремъ на пладнина да пристигнемъ въ

Горно-Райково, ний утреньта станахме по зора. По-многото кираджии, а именно онѣзи отъ Чепеларе, бѣхѫ заминали, за да зафтасѫтъ черква. Прѣзъ нощьта са бѣ загубило мулето на единъ Широколѫчанинъ, та другаритѣ му са разнесохѫ възъ и низъ гората да го търсѭтъ. Ний са омихме на ближната чешмица съ студена и бистра като елмазъ вода, слѣдъ което Пангаля по лицѣмѣрния си обичай искаше и сега да са прѣпорѫча, като съвършенно праведенъ и примѣрно набоженъ человѣкъ, та съ това да оправдае снощното си наособенно ѣдение. Скѫперника Пангаль понедалечи малко отъ насъ, изправи са подъ единъ храстъ, ала тъй, щото и ний и другитѣ незаминали още пѫтници да го видимъ, обърна са къмъ изникъ слънце, свали фесчека и чалмицата си, закръсти са, запокланя ми ти са оня Пангаль и съ високъ нажаленъ гласъ зачете по грьцки. Чете и са кръсти, чете и са покланя, исчете „Во име отца“, „Св. Боже“, „Богородице дѣво“, „Вѣрую во единаго Бога“ и „Помилуй мя Боже,“ завтори тия молитви, потрети ги, почетвърти ги и пакъ непрѣстава. Когато зеть му, Даниилъ, му рукна: „хайди, дядо, нѣма да та чакаме,“ той прѣстана да чете, ала захвана да прави поклони до земята — метания. Прави метания, прави, кръсти са, не арнисва. Ний, другаритѣ му, силомъ са удържахме да са не захлептемъ съ гласъ. Чакахме го, чакахме го, не арнисва да прави метания. Най-сѣтнѣ Даниилъ ни махна „хайдите да варвимъ, той ще на заслѣди“, и потѣглихме за Чепеларе. Слѣдъ малко глѣдаме го, и той напусна храстето и лицемѣрно прѣкалената молитва, привърза си дисагитѣ на муленцето, съркна ракийка отъ пахура и потѣгли та ни стигна. „Ей, за млогу години, айолларъ“ ни кази той. „Аминь“ му отговорихме и троицата. „Св. Петръ и Павялъ и дванадесете-ну апостуле да ви са на помушь.“ „Аминь“ му повторихме сички.

— Ей, стрику Воалчу, подбрахъ го азъ, щишь да на пуслужишь ли ракийка за святѫгъ Петра?

— Даль ти кажемъ, Христаки, да' си ни зди ракийка-са, за ага пѫдимъ на Караманжоа фафъ моя-на любада, та му са курдисаме на отгувялка. Пакъ сига пѫтарпете; ей това де е Чепеларе, лу катό стигнемъ, щимъ да идимъ у Дяча-Кехая, да пиемъ и кафьоа и ракия, отговори Пангаля.

— Тоай, уйку, тоай, той си уйку знае, какъ е по-хубаву. Да си скрива ракийка-на за по-хубаву мѣсту. И запрѣхме му думата за пукницата.

Отъ „Ґроба“ нататъкъ, пѫтя слиза пакъ близо до рѣчния брѣгъ, и отъ тамъ нагорѣ цѣли два часа върви близо до рѣката и е равенъ. Отъ „Гроба“ до Чепеларе долината има очарователенъ изглѣдъ. Надъ пѫтя дѫбова гора, подъ пѫтя заградени съ жерди ливади, по краищата насадени съ върби. Отъ срѣщната страна на рѣката, ниско пакъ има лѫки, поляна и градини, а височѣ стръмни зеленини съ елхова гора, която придава на романтичностьта видъ на панорама. И отъ двѣтѣ страни на Чепеларската рѣка блещукѫтъ срѣбристи долчинки, озарявани отъ изгрѣвающето Петровденско слънце. Забѣлѣжително е и това, че отъ „Гроба“ до Чепеларе, рѣката са

кълкати — лъкатуши — та образува и отъ двѣтѣ ѝ страни по единъ гребень отъ правилни лъки и полянки, прѣобърнати отъ трудолюбивитѣ Чепеларчани на плодовити градини и ливада, прошарени съ тѣсни вадички за поение. На много лъки са виджтъ развалини отъ стари колиби.

Горитѣ постъпенно исчезнувжтъ въ достжпнитѣ ниски мѣста. Това е знакъ, че наближаваме населено мѣсто. Слѣдъ малко вървяние, и ето виждаме въ една долина нѣколко кжщи, една чърква и наоколо стръмни голи бърдчини. Минахме на дѣсния брѣгъ на рѣката, и ето прѣдъ насъ тритѣ Чепеларски махали по стръмнинитѣ. Минахме пакъ на лѣвия брѣгъ въ нисната широка и зелена поляна, като огради на която служжтъ два отъ тритѣ притока, които образувжтъ Чепеларската рѣка и двукатнитѣ високи кжщи, по стръмнитѣ бърда. При влизанието ни въ това романтично селце съ провлаженъ отъ всегда мократа поляна климатъ, на първъ поглѣдъ ни привлѣче вниманието една триумфална врата на четире диреци, стърчаща срѣдъ поляната, срѣщу Чепеларскитѣ тепавици. Това бѣ триумфалната врата, приготвена миналата година отъ Чепеларцитѣ, за посрѣщанието на Гл. Управитель, Ал. Богориди, когато обикаляше на длъжь и на ширъ Ист. Румилия и по първосъставения маршрутъ трѣбаше да посѣти и управителското сѣдалище на покорната часть отъ Рупчоската Околия, защото 17 помашки села отъ тая околия още не припознавжтъ автономията. По неизвѣстни обаче причини, Гл. Управитель не ходи въ Чепеларе, не залѣзе нито до Фойна и единичкия споменъ въ Рупчоската Околия отъ това негово низъ цѣлата область пжтувание, остана да стърчи голата врата и да напомнюва на проходящитѣ пжтници, че пжтуванието прѣзъ Родопскитѣ термопили е неприятно и недотамъ привлѣкателно за голѣмитѣ хора. Приказвжтъ нѣкои, че Негово Сиятелство билъ отложилъ приятната на конь расходка възъ Чепеларската долина, по единственната причина, за да са не развълнувжтъ непокорнитѣ помаци, които още въ 1879 год. сж стжпили съ царвулитѣ си и върху Берлинския Договоръ, и върху Орг. Уставъ на Ист. Румелия, и върху автономнитѣ права на *шарклиитѣ* и върху картата и протоколитѣ на пограничната Евр. Коммиссия. Неговото отивание и завръщание по сжщата Чепеларска долина, прѣзъ сжщитѣ Родопски термопили, безъ да посѣти коритото на Кричма — републиканската область на тжиржчлията Ахмедъ-Ага — би дало право помацитѣ да мислжтъ, че Алеко Паша, официално припознава тѣхната петгодишна независимость и заради това *аякъ басмасъ* въ тѣхната *юлкя*. Това е близо до ума. За да са избѣгнжтъ разни прѣтълкувания, Ал. Богориди рѣши да не стжпва никакъ въ територията на Рупчоската Околия, тъй като прѣминуванието му прѣзъ Кричимската долина било опасно, а само по Чепеларската — съблазнително.

Понеже на друго мѣсто[1]) е казано за земеописното положение на Чепеларе и за поминъчнитѣ условия на това село, то тукъ остава да са забѣлѣжи, че съ влизанието си въ Чепеларе, ний вли-

---

[1]) Гл. Рупчосъ. Соф. Пер. Сп. кн. XXIII—XXIV.

заме въ прѣдѣлъ на по-питомно и по-красиво население, съ по-високи и по-добрѣ изработени жилища, и съ по-чисто и по-изящно облѣкло и за двата пола. Влизаме въ прѣдѣлъ, гдѣто между обитателитѣ му са забѣлѣжва по-порядъченъ и по-благонравенъ животъ. Скупнитѣ или задружнитѣ домакинства, тукъ съвършенно исчезвжтъ и жената тукъ играе голѣма роль въ управлението на домакинството. Почти всѣка кжща ни са глѣда, като че е една малка индустриална фабричка. Въ всѣка кжща глѣдаме ржченъ *даракъ* за влачание вълна, руданъ чекрькъ, фурки, вретена, станъ и вжртка, калеми, масури и всѣкакви други принадлѣжности за правяние платна, аби, торби, пòяси и миндѝле. Като че влизаме въ Ардината долина. Облѣкло, говоръ, нрави, обичаи, пѣсни и прикаски почти Ахж-Челебийски. И наистина, отъ незапомнено врѣме, това село е било поставено подъ сжщитѣ поминъчни условия, както Ахж-Челебийскитѣ села въ горната Ардина долина. Поминъка му е билъ отъ прибѣломорската равнина, дѣто зимно врѣме скарвжтъ стадата на паша и дѣто дюлгеритѣ упражнявжтъ занаята си. Чепеларе има и търговски сношения съ Ахж-Челебийско. Голѣма часть отъ вълната и ярината му са внисжтъ тамо. Има и роднински свързски. Чепеларското население е освободено още и отъ посмиватилното прозвище „рупци.“ Давжтъ и зимжтъ моми на и отъ Ахж-Челебийскитѣ ближни села. Тукъ е приходния поясъ отъ Рупчосъ за Ахж-Челеби, но Чепеларе въ сичко клони къмъ послѣдното краище.

Населението въ Рупчоската Околия, както са каза и по-горѣ е чисто-българско, раздѣлено на двѣ вѣроисповѣдания: християнско и мохамеданско. Румелийското управление, въ своята заслѣпена отстжпчивость е отишло до тамъ, щото явно е нарушило изричния смисълъ на 22. чл. отъ Орг. Уставъ, който постановява да са въвежда въ управлението *языка* на относителното болшинство отъ мѣстното население. Вмѣсто да са въсползува отъ тоя членъ, упражнението на който щѣше да има благотворни сѣтнини по дѣлото за възраждането на събратията ни българо-мохамеданци, то прогласи тая околия за смѣсена, т. е. за турско-българска. Разумява са, по тоя начинъ то зема вѣрата вмѣсто народность и язикъ и редомъ съ въвождането на българския язикъ, въведе като официаленъ и турския, непознатъ ни наймалко за населението. Съ това нарушение 22-й чл. отъ Орг. Уставъ са нанесе ударъ на общото българско дѣло въобще и на помацитѣ въ частности. Ето какъ. Като са прогласи околията за турско-българска, или мохамедано-християнска и са въвѣдохж два языка въ управлението: а) натовари са областьта съ излишни разноски за поддържането чиновници и за двата языка; б) проводихж за Окол. Началникъ, Жандармерийски Началникъ (Секционенъ Командиръ), Казначей, Управитель на затвора, Сждебенъ Приставъ, нѣколко писари и единъ телеграфчия турци и то такива развратни екземпляри отъ Пловдивъ, съ които помашкото население — въ името на които сж назначени горнитѣ бездарности — нито може да са разговори, нито смѣе да имъ са оплаче за нѣщо, нито пъкъ иска да са отняса до тѣхъ, тъй като помацитѣ много мразжтъ касабалнитѣ турци и ги имжтъ като за безвѣрници. Работата на тия турци — чиновници, до колкото

можахъ да са науча, са състои само въ това: да са излѣжавжтъ лѣтѣ подъ дебелитѣ сѣнки, зиме въ османовото кавене, да приказвжтъ масали въ канцеларинтѣ си, да проповѣдвжтъ на помацитѣ, че сж турци-анадолци и да пишжтъ по нѣколко официални писма на турски до Префекта и по нѣколко частни до благодѣтелитѣ имъ, румелийскитѣ директори. Помацитѣ глѣджтъ на тия бездарности като на изѣдници, проводени колкото да имжтъ добръ поминъкъ; тѣ не искжтъ да са явявжтъ при тѣхъ, защото не имъ разбирхтъ языка; тѣ завиждятъ на непокорнитѣ помаци, защото Тжмржчлията и Триграфлията ги управлявхтъ по устни заповѣди, исказвани на матерния имъ языкъ; а тѣмъ имъ пишжтъ на турски, та не могжтъ да имъ прочитжтъ писмата и жандармитѣ, които имъ ги носжтъ. Турцитѣ чиновници нито помислювжтъ за освобождението на помацитѣ отъ простотията и бѣднотията. А пъкъ като земите въ съображение какъ българитѣ рупци са подигравжтъ съ безработнитѣ турски чиновници въ околията имъ, ще си прѣдставите до каква низость сж свалени автономскитѣ власти прѣдъ мѣстното население. Съ прогласяванието на покорния Рупчосъ за турско-българска околия, въ която да намѣрхтъ харенъ, но харамъ хлѣбъ, нѣколцина Пловдивски турци — прѣпоржчвани може би отъ Цариградъ — ни най-малко запознати съ языка, нравитѣ и обичаитѣ на планинското население, мѣстнитѣ помаци сж биле отстранени отъ правителственнитѣ околийски служби. Само между жандармитѣ са срѣщжтъ нѣколцина помаци.

Врѣмето бѣ много ясно и хладно, кога влизахме въ Чепеларе. Тихъ вѣтъръ духаше. Слънцето бѣ изгрѣло два чилѣшки боя и прѣдвѣщаваше хубаво отпразнувание голѣмия праздникъ Петровъ-день. Христианитѣ, нагиздени съ най-хубавитѣ си дрѣхи, са връщахж отъ черковитѣ, когато селското говедарче, младо, чървендалясто помаче, искарваше на паша селскитѣ говѣда и умилни поглѣди отправяше къмъ младата помакинчка, що на край-селото въ заградена ливада вардяше 4 ягнета и 2 теленца, синя вълна прѣдеше и пѣяше пѣсеньта:

„Нимой ма майчу прувада,
Сая утрина на вòда,
Нахъ шарина-на чешмица,
Нахъ студени-на вудица,
Чи таму майчу духодатъ,
Планински млади ювчеаре.
. . . . . . . . . . . . . . . . . . .

и щомъ тая пѣснопойка му обьрна гърба си, за да са закрие, споредъ мохамеданския обичай стигна го друга помакиня, задѣната съ аби, да ги носи за валяние въ тепавицата, и вървяшкомъ плетеше чорапъ. Помачето имъ отсвири съ кавала и заникна съ говедата задъ бърдчината.

Влѣзохме въ селото, минахме полицията, заминахме дюкянитѣ, кавенето и хановитѣ до тѣхъ, слѣзохме въ кжщата на единъ български първенецъ, Дѣча-Кехая, за да са отморимъ. Дѣчо-Кехая ни посрѣщна, като истински планински страноклюбецъ. Въведе на въ кьошка, дѣто приема гости въ празници. Сега Пангаля пакъ искаше да засвидѣтелствува присторната си набожность, та най напрѣдъ пита,

да ли е пуснала черкова, при сичко че видѣ, кога са връщахѫ хората и знае, че Дѣчо-Кехая не е отъ ония хора, който да не достои до края на Богуслужението и то на Петровъ-день. Като му казахѫ, че прѣди малко сѫ са върнали отъ черкова, той като ядовито изрѣче: „Хичъ нигалямъ, жанумъ Дачу, на ей такива гуляии празници да устàнвамъ утъ чоарква, ама кина да сторишъ, лахва си.“ — „Нѣма нищу, ние сме курбетчие людие, той си Госпудъ прущава“, му каза Дѣчо-Кехая и ни принесе тютюнь.

Още не бѣхме са наглѣдали на постланитѣ съ козиняви халища мендерлици, на закачанитѣ подъ рафтовитѣ шарени аглжци, на пълнитѣ съ книжа рафтове, на окичанитѣ съ икони, портрети на царя, Княза, генерали и картини на звѣрства и боеве, стѣни, влѣзе домакинята и безъ ржкуване вторично ни каза „добрѣ дошли, какво правите, здраву ли сте“ и пр. Слѣдъ нея повторихѫ сѫщото нѣколцина отъ седемтѣхъ Дѣчо-Кехаяови синове и най-сѣтнѣ едничката му дъщеря. Такъвъ е обичая въ онѣзи страни, отъ Чепеларе къмъ югъ. Момчетата сѣднахѫ при насъ, гоститѣ, а домакинята и дъщерята ѝ си влѣзохѫ въ другата стая, дѣто обикновенно сѣдѭтъ домашнитѣ и дѣто са вари ѣдение. Дѣчо-Кехая е безграмотенъ, но отворенъ человѣкъ. Ходилъ е много на курбетъ. Пъкъ много нѣщо е научилъ и за царскитѣ работѝ, той са интересува за ученнето. Най-малкия му синъ са учи въ Пловдивската Гимназия, и желае послѣ да го проводи въ Софийското Военно Училище, дѣто въ това врѣме имаше още двѣ момчета изъ Широка-Лѫка, за които Дѣчо-Кехая тоже съ голѣмо любопитство распитва. Той распитва още за Българския Князь, какъвъ е на бой, какъ управлява, има ли много хаскеръ и слушѫтъ ли го българитѣ, давѫтъ ли му редовно вергията си. Дѣчо-Кехая знае за Св. Стефанския и Берлинския Договори, разбира, че разлика има между Румелия и България, и той много са коси, дѣто въ Чепеларе има турци чиновници, когато безъ тѣхъ по-добрѣ щѣла да са върши работата.

Момичето донесе на едно диско четири чаши каве. То остави диското съ чашитѣ върху малката масичка, за да ни сипе понапрѣдъ ракия. На масичката имаше двѣ черни шишета, въ едното имало ракия, въ другото вода. Момичето сбърка и вмѣсто ракия, то насипа въ ракиянитѣ стъклянни чашки вода и подаде най-напрѣдъ на Пангаля, който, щомъ зѐ едната чашка, заслави и заблагославя: „Хайде на здравие, Дачу-Кехая, за мlогу годѝни, да е хаирлѝя, Св. Петаръ да ни е на пòмушь, и ду-гудина сасъ здрàве да гу дучакваме, да са радвашъ и на дѣцàта ти“. Срѣщу всѣки стихъ или прѣдложение отъ тая слава, сички му отговарѭтъ „аминь“ и той, както си той, захвана да цѣди по-малко отъ чашката, но веднага ѭ махна отъ устата си съ подсмивка „То е било водица“, взе другата чашка и нея накуси „И ей сува е било вудица“, каза, остави и нея и накуси и третата, и тя налѣзе водѝца. Тогава разбра момичето, че е сбъркало, засрамѝ са, причървѝ са и върна назадъ сичко, налѣ водата и напълни чашкитѣ съ ракия. Слѣдъ ракията пихме каве, та че си налѣзохме. Пангаля отиде въ Ахянската махала да търси аргатинъ (ратай), пъкъ азъ,

Даниилъ и Михалъ, заедно съ Дѣчо-Кехановия зеть, Гр. П. Стояновъ, ходихме по гости у Околиския Бирникъ, г. Богданова, въ стрънната махала. Щѣхме да посѣтимъ и учителитѣ отъ Окол. Училище, Хр. Господиновъ изъ с. Райково и Геор. Узунски изъ Широка-Лѫка, но ги нѣмаше, тѣ напрѣшния день бѣхѫ заминали да правѭтъ Петровъ-день въ Широка-Лѫка

Искахъ да си извадя въ Чепеларе заграниченъ паспортъ. Даниилъ ма разубѣди отъ тоя меракъ. Каза ми, че нѣма нужда. „Въ наше-ну нипридирватъ такива рабути, ти си варвишъ нахъ думà ти пу гостé.“ Освѣнъ това, прѣзъ онѣзи дни имаше споръ между Румелия и Портата за формата на автономскитѣ паспорти, вслѣдствие на което турскитѣ власти не ги признавахѫ за нищо. Тъй щото, азъ са осмелихъ да влѣзѫ въ родния си край безъ никакъвъ паспортъ, та каквото стане да стане.

На 10 часа прѣдъ пладнѣ тръгнахме за Райково, опѫтихме са за Турско. Отъ Чепеларе нагорѣ пѣе османовия петелъ, за това зехме единъ Чепеларчанинъ помакъ да на испрати и провѣде до нѣйдѣ. Слѣдъ 15 мин. пѫтувание на мулето, Чепеларската поляна са скри задъ насъ заедно съ самото село. Триѫгълната Чепеларска поляна са изгубва постъпенно въ долината, образувайки лѫки възъ нея, лѫки прѣобърнати на ливади, заградени съ жърди и прошарени съ вади за поение. Слѣдъ малко и ливадитѣ исчезнувѫтъ и ний влизаме въ дълбокъ долъ съ стръмни отъ двѣтѣ страни височини. На половинъ часъ разстояние отъ Чепеларе, ний при Инже-Кароския ханъ минуваме отъ лѣвия на дѣсния брѣгъ на долà и пѫтя отъ юго-източна посока са обрьща къмъ южна тамъ, дѣто са дѣли на два клона: За *Рожанъ*, прѣзъ дѣто са слива въ *Долно-Дере-Кьой* и за *Куллята*, отъ дѣто са слиза за Левочюво, Устово и Райково. Ний хванахме пѫтя за Куллята. Колкото вървимъ водата въ дола намалява. Вървимъ още малко и влизаме въ землищата на Ахѫ-Челебийскитѣ села Дере-Кьой и Левочюво, но се сме още въ долината на Чепеларската рѣка. Бука и дѫба изчезвѫтъ. Чернѣѭтъ са само елхи и борики. Обрьщаме са пакъ къмъ юго-источна посока; съвсѣмъ напущаме дола тамъ, дѣто пѫтя са дѣли прѣзъ Студенецъ. За Пашмаклѫ и Г. Райково, и прѣзъ Куллята за Гор. Райково, Дол. Райково и Устово. Хващаме онзи за послѣдното село, заминуваме каменнитѣ барикàди на мохамеданскитѣ Родопски възстанници прѣзъ 1878 г., вървимъ още малко нагорѣ прѣзъ една романтична зелена поляна, обградена отъ сички страни съ кичести елхи, дѣто е билъ щаба на гл. командантинъ на възстанницитѣ, англичанина Сенклера, минуваме точката, дѣто отъ пѫтя са дѣли единъ клонъ къмъ дѣсно за върха Студенецъ и възлизаме по голата поляна на Куллята,[1]) водораздѣлъ на Марица и Арда, сѫщо на притоцитѣ имъ Чепеларска и Бѣла рѣка и граница между Ист. Румелия и новата окастрена Одринска Областъ.

Вече сме на границата. Оставяме задъ насъ чернитѣ калпаци

[1]) Тая прѣвала носи това название, защото има запустена стражарска колиба. Такива колиби има много по горскити пѫтища и са зовѫтъ *кулли*.

съ чървени и зелени дъна и замерисва на червени фесове. При Куллята водораздѣлния върхъ са снишава, та отъ тамъ нѣма никакъвъ пространенъ изглѣдъ ни къмъ Рупчосъ, ни къмъ Ахж-Челеби. Глѣдаме прѣдъ себе си единъ дълбокъ долъ, водата на който са стича въ Бѣла-Рѣка, видиме да са чернѣжтъ борикови и елхови гори нàпулу опустошени чрѣзъ паляние. Влѣзохме въ Султановата държава, стжпихме въ коритото на р. Арда, въ Гюмюрджюнския Санджакъ, въ Ахж-Челибийската кааза, въ границата на сегашната Одринска Область. Тука му е мѣстото да са запознажтъ читателитѣ поне вкратце съ широкото и пространно Ардино корито, съ Одринската Область, съ Гюмюрджюнския Санджакъ, а тъй сжщо и съ Ахж-Челесийския край.

## *Коритото на р. Арда.*

Коритото на р. Арда обнима по-голѣмата часть на срѣдна и Ист. Родопи. На западъ и сѣверъ граничи съ Марициния водораздѣлъ, на истокъ съ Едриненската Околность, на юго-истокъ съ водораздѣла на р. *Кжзжлъ-Дели*, която заема едно широко корито въ юго-източна Родопа и при Димотика са влива въ Марица; отъ къмъ югъ Ардиното корито граничи съ водораздѣлитѣ, а) на р. Ярдамлж-Дере, която са слива низъ южнитѣ Радопски ребра минува на истокъ отъ гр. Гюмюрджюне и прѣзъ най-плодородната приморска равнина са влива въ Бѣло-Море; б) на р. *Караджа-Су*, която са слива отъ отлозитѣ на Гюмюрджюнски *Карлжкъ*, минува прѣзъ г. Гюмюрджюне, прѣсича равнината и са влива въ Бѣломорския заливъ Буру-Гьоль; на юго-западъ граничи съ водораздѣла на р. *Куру-Чай*, която тоже са влива въ Буру-Гьоль и съ водораздѣла на р. *Мѣста*, отъ извора на р. Арда до втичанието ѝ въ Марица при Одринъ може да са отиде приблизително за 5 дена; на ширъ Ардиното корито намѣста държи $1^1/_2$ день ходъ (въ горното течение), на мѣста държи отъ 2 до 3 дена (отъ Кжрджалж до Гюмюрджюнски карлжкъ по срѣдното течение) къмъ истокъ, т. е. по долното течение, то пакъ са стѣснява до $1^1/_2$ денъ ходъ.

Отъ изворитѣ си подъ Кушларъ (2177 вис.) и Крушово (2275 вис.) до с. Вълчово рѣката тече въ сѣверо-източна посока, отъ тамъ са обрьща къмъ сѣверъ и тече по това направление до с. *Ашикларъ*, дѣто са влива отъ лѣво въ Арда р. *Ашикларъ-Дере*; отъ тамъ са обрьща къмъ истокъ до точката, дѣто р. Арда става граница между Ист. Румелия и Одринската Область при с. *Кара-Кая* (въ сегашната Кжрджалийска Околия); отъ тамъ до Кжрджалийското с. *Ярджилж* тече въ юго-източно направление; отъ тамъ до Ада-Кале, дѣто въ неж са втича най-голѣмия ѝ притокъ *Съюютли*, са обрьща пакъ къмъ истокъ, отъ дѣто надолу рѣката, като прави много лакатушки ту къмъ сѣверо-истокъ, ту къмъ юго-истокъ, ту къмъ истокъ, напуща румелийската граница между с. *Оваджикъ* (Кжрджалийска Околия, Хасковско Окржжие) и с. *Коджасъ* (Чирименска кааза, Мустафа-Пашалийски

Санджакъ), минува прѣзъ Чирменската и Одринската кааза и при Одринъ са влива въ Марица[1]).

Като дѣлимъ Ардиното корито на горно, срѣдно и долно, за първото разбираме течението ѝ и притоцитѣ отъ изворитѣ ѝ до вливанието въ неѭ на р. *Ашикларъ-Дере*, за второто — отъ Ашикларъ до точката, дѣто р. Арда напуща румилийската граница, за трето с. с. Оваджикъ и Коджасъ до втичанието ѝ въ Марица.

Въ горното течение лѣвата страна на Ардиното корито е о три пѫти по-широка отъ дѣсната; по срѣдното — напротивъ дѣсната страна е четире пѫти по-широка, отъ лѣвата; по долното течение тоже дѣсната страна е по-широка, но само приблизително два пѫти.

Рѣката *Арда* придобива името си въ с. Арда (едно врѣме, т. е. прѣди истурчванието на българитѣ, наричано Енча), дѣто тя са образува отъ единъ изворъ на юго-источния край на селото и отъ деветьтѣ по-забѣлѣжителни долинки, що са сливѫтъ отъ върховетѣ *Крушово*, *Кушларъ*, *Кадировъ-Върхъ*, *Добринъ-Върхъ*, *Щраблоанъ* и *Комънъ*. Между с. с. *Тозъ-Бурунъ* и *Кошница* прибира отъ лѣво *Черешовската-ръка*; при Кошница са влива въ неѭ Турянския долъ; между Кошница и Смилянъ прѣбира Пещерския долъ, се отъ лѣво; при *Смилянъ* тя прибира отъ дѣсно: а) дола, що са набира по источнитѣ ребра на *Команъ* и южната страна на планината *Борината*, клонъ отъ *Кома* и б) Текирската рѣка: отъ лѣво пакъ при Смилянъ са втича въ неѭ Чокманския долъ.

По-главнитѣ Ардини притоци отъ Смилянъ надолу сѫ слѣдующитѣ: *Паласъ-Дере*, *Маданската-Ръка*, *Чоарна-Ряка*, *Бъла-Ръка*, *Малка-Арда*, *Бунарската-Ряка*, *Ашакларъ-Дере*, *Чамъ-Дере*, *Сьоюглю-Чай* и *Ъургасъ-Дере*.

Отъ точката, дѣто р. Арда влиза цѣля въ Одринската Областъ, коритото ѝ са стѣснява и притоцитѣ, които приема отъ лѣво изъ Чирменско и отъ дѣсно изъ Кѫрджалийско, сѫ малки. Отъ с. Кумарли, между Чирменско и Кѫрджалийско, до вливанието ѝ въ Марица, тя е плавателна съ салове.

Горното корито на Арда е населено съ българи, по-голѣмата часть отъ които исповѣдвѫтъ мохамеданската вѣра; западната часть на срѣдното корито е населена тоже съ българи отъ мохамеданско вѣроисповѣдание, а источната съ турци-кѫрджалии и улуче; долното течение на Арда е исключително турско-мохамеданско.

Горното корито прѣсича пѫтя отъ Тракия за Буру-Гьолъ и за Драма. Прѣзъ срѣдното минува пѫтя отъ горното корито и отъ Рупчоската околия за Гюмюрджюнската приморска равнина и пѫтя отъ Хаскьой, който прѣзъ Кѫрджаллѫка води за *Гюмюрджюне* и *Деде-Агачъ*.

---

[1]) Гл. Cartes des nouvellesrontières entre la Serbie, la Roumanie, la Bulgarie, la Rumelie-Orientàle et les provinces immediates, de la Turquie, redigée par H. Kiepert, Berlin 1881. Carte 1-re: *Frontière sud da la Roumelie-Orientàle.*

## *Одринската областъ.*

Споредъ закона за вилаятитѣ отъ 1860 год. Европейска Турция бѣ раздѣлена на 9 области или вилаяти: Едирненский, Дунавский, Босненский, Яненский, Шкодренский, Скопский, Солунский, Бѣломорский и Критский.

Одринската область прѣди послѣдната Русско-Турска война, обемаше всичкото пространство въ долинитѣ на Марица, Тунджа, Арда и Ергине. Тя тогава граничаше географически съ Чьрно-Море, Стара-Планина, Софийско-поле и Рила-Планина, западнитѣ и юго-западнитѣ гребени на Родопитѣ до Буру-Гьоль, Бѣло-Море, Мраморно-Море и Стамболъ-Кжрж т. е. Казай-Ербаа, единъ санджакъ, който дѣлеше областьта отъ Цариградската околность и който са намираше подъ вѣдомството на Министерството на полицията въ Цариградъ. Административно тя граничеше съ Дунавската, послѣ и съ Софийската новосъставена, и съ Солунската области. Ако разглѣдаме границитѣ ѝ отъ къмъ сухо по санджаци, граничаше съ Варненский, Руссенский, (Дунавска область), Софийский (Софийска область), Серреский и Драмский (Солунска область); по каази тя граничаше съ Варненската, Провадийската, Шуменската, Османъ-Пазарската, Търновската, Севлиевската, Ловчанската, Златишката, Самоковската, Неврокопската, Драмската, Даридерската и Енидженската. Одринската область обнемаше пространство, два пжти, колкото днешната Ист. Румелия и спорѣдъ послѣдното прѣди войната народоброение имала е 793.793 души мжжски жители.[1]) Общото число на мжжетѣ, женитѣ и дѣцата е съставлявало приблизително 2.058.286 ж.[2])

Одринската область бѣ подраздѣлена на петь санджака: 1) *Едирненский*, който са съставляваше отъ каазитѣ: Едрене, Кжжлъ-Агачь, Димотика, Джесри-Ергене, Хавса, Баба-Ески, Кжркъ-Клисе, Бунарь-Хисарь и Мустафа-Паша; 2) *Пловдивский*, отъ каазитѣ: Пловдивъ (и петь нахии: Рупчосъ, Конушь, Кеюнь-Тепе, Гьопса и Караджа-Дахъ), Татаръ-Пазарджикъ, Хаскьой, Ески-Загра, Казанлжкъ, Чирпанъ, Ахжръ-Челеби и Султанъ-Ери; 3) *Сливенский*, отъ каазитѣ: Сливенъ, Карнобадъ, Ямболъ, Ени-Загра, Айтосъ, Месемврия, Анхиалъ и Бургасъ; 4) *Родостский*, отъ каазитѣ: Родосто, Виза, Мидия, Чорлу, Ерекли, Люле-Бургасъ, Хайреболъ и Малгара, и 5) *Гелиболский*, отъ казитѣ: Гелиболъ, Фере, Шаркьой, Кешанъ, Енесъ и Гюмюрджюне.

Главното управление на областьта бѣ повѣрена на единъ

---

[1]) Вѣстникъ „Едирне" Год. X, Брой 448.

[2]) Тепловъ. Матеріалъ для статистики Болгаріи, Тракіи и Македоніи. 1877, стр. 35.

Въ областния календарь за 1871 год. виждаме че въ Одринската область е имало 2.954 села, 318 колиби и 693 чифлика, състоящи отъ 222.247 кжщя (92.841 мохамедански и 129.406 немохамедански). Мжжко население по сжщия календарь е имало 667.757 души (247.557 мох., 417.453 немох. и 2.747 цигани).

Гл. Управитель или *Валия*, който, като прѣдставитель на Високата Порта, надзираваше испълнението на административнитѣ, сѫдебнитѣ, финансовитѣ и полицейскитѣ закони на царщината, за да испълнява службата си, дадени му бѣхѫ: муавинъ (помощникъ). *дефтердаръ* (директоръ на Финанситѣ), мектюбжи (областенъ секретарь), политика меемуру (дипломатически чиновникъ), алай-бей (началникъ на областната полиция), Мюфетиши-хакимъ (Гл. Сѫдебенъ изслѣдователь), ресюмать-назжрж (директоръ на прямитѣ даждия), евракъ-мюдюрю (директоръ на писалището върху царскитѣ мирийски земи), тахрирати-емлякъ-мюмензи (директоръ по описванието на имотитѣ) и евракъ-кялеми-мюдюрю (директоръ на архивитѣ).

Главни областни учрѣждения бѣхѫ: *областний административенъ съвѣтъ*, прѣдсѣдателствуванъ отъ валията, *областното криминално сѫдилище*, прѣдсѣдателствувано отъ Гл. Сѫд. Изслѣдователь, областно финансово писалище, писалище на областния секретарь, писалище на архивитѣ, областното търговско сѫдилище, областна печатница и областенъ полицейски съвѣтъ. За разглѣдвание и рѣшавание работа отъ областенъ характеръ, закона за вилаятитѣ прѣдвиждаше, да са събира ежегодно Областно Събрание (Меджлиси-Умуми), състояще отъ по 3 избрани членове отъ всѣки санджакъ, но това не са испълнявало, защото членоветѣ са назначавахѫ отъ мютесарифитѣ и дѣйствувахѫ подъ заповѣдитѣ на Гл. Управитель. Такова Събрание са е свиквало, когато е било нуждно да са наложѫтъ нови даждия на областното население. Колкото за лице, рѣшенията на Обл. Събрание сѫ са поднасяли за одобрение на Високата Порта.

Централното Управление на областьта не бѣше толкозъ сложна, както онова, което са прѣобразува подиръ войната.[1])

Прѣзъ 1871 год. въ сѣдалището на Одринската областъ е имало трима консули: Белгийски, Еллински и Русски и шестина вице-консули: Английски, Австрийски, Испански, Френски, Италиянски и Прусски. Духовната власть на немохамеданскитѣ народности въ областьта е била повѣрена на слѣдующитѣ духовни началници: православнитѣ гърци сѫ биле подъ вѣдомството на Одринския, Пловдивския, Ганохорския, Мириофитския, Димотичкия, Литичкия, Енесския и Маронийския владици и на двама архиерейски намѣстници по единъ въ Текирдагъ и Кешанъ; арменцитѣ сѫ имали двама архиепископи въ Одринъ и Текирдагъ; арменокатолицитѣ сѫ имали единъ протопопъ въ Текирдагъ; българо-униятитѣ сѫ имали единъ Епископъ въ Одринъ; израелитѣ единъ хахамъ-башиски намѣстникъ въ Одринъ; православнитѣ българи нѣмахѫ тогава никакво независимо духовно началство, нѣмахѫ ни единъ българинъ владика или неговъ намѣстникъ; въ повечето мѣста, дѣто духовната распра бѣ зела широкъ разгаръ, черковнитѣ дѣла са управлявахѫ отъ общинитѣ (въ сѣверо-западнитѣ

[1]) Гл. а) „Календарь за 1871 съ различни статистически свѣдения за Едренеския вилаятъ, за политическото му раздѣление, административни и сѫдебни чиновници и пр“; б) „Салнаме-вилаети-Едрене за 1290 (на турско),“ и в) „Лѣтоструй за 1871 год. стр. 88—89.“

санджаци), а въ околностьта на Одринъ, въ Димотишко, Енесско, Гюмюрджюнско и Ференско сж биле държани подъ духовното вѣдомство на грьцкитѣ владици.

Прѣзъ сжщата година, въ Одринъ е имало и едно Царско Военно Училище съ единъ директоръ, единъ инспекторъ, 9 учители, единъ писарь, единъ надзиратель и единъ економъ. Въ това училище сж прѣподавали на 100-тѣхъ ученици, математика, етнография, космография, география, история, вѣроучение, краснописание, арабски, Персийски и френски язици.

Въ цѣлата область е имало 15 правителственни срѣдни училища, наричани *руждие*, въ които по единъ законъ, освѣнъ турския, трѣбаше да са прѣподавжтъ още френски, български и грьцки язици: ала това са неиспълняваше и зарадъ туй тѣ бѣхж недостжпни за младежи отъ другитѣ народности. Отъ тѣзи 15 руждиета, двѣтѣ бѣхж въ Едрене, и по едно имаше въ градоветѣ Кжркъ-Клисе, Сливенъ, Ямболъ, Пловдивъ, Хасково, Стара-Загора, Казанлжкъ, Чирпанъ, Текиръ-Дагъ, Чорлу, Гелиболъ, Гюмюрджюне и Кешанъ. Въ всичкитѣ тия правителственни училища е имало 735 ученика.

Отъ 1866 до 1878 год. въ Одринъ е издаванъ седмиченъ областенъ вѣстникъ „Едрене“ на турски, български и грьцки язикъ. Той са пълняше повече съ правителственни распореждание, обявяваше назначаванието, отчисляванието, повишаванието, награжданието и прѣмѣстванието на чиновницитѣ изъ областьта; съобщаваше за нѣкои по-важни случки въ областьта, Царството и вънка и твърдѣ на рѣдко са обнародвахж въ него статии по ступанството. Главната редакция е била подъ вѣдомството на валиитѣ. Освѣнъ вѣстника заповѣдитѣ на Гл. Управитель до населението и официалнитѣ обявления тоже са печатахж на тритѣ горѣспомѣнжти язика. И областния календарь за 1871 год. са издаде на три язика.

Въ цѣлата область е имало една правителственна фабрика за сукно. Тя е била въ Сливенъ.

Телеграфни станции прѣзъ 1871 год. намираме 35, по 7 въ всѣки санджакъ.

Държавата е събрала въ 1870 год. прями данъци на сумма 131.320.203 гр., а сж направени разноски само 20.412.895 гр. за поддържание административнитѣ, финансиалнитѣ и сждебнитѣ власти, за подобрение пжтищата и распространение просвѣщението. Косвеннитѣ данъци, събрани прѣзъ сжщата година възлизжтъ на суммата 15.156. 953 гр. Разнесено е за заплати на чиновници и за други разноски по събиранието имъ 2.769.106 гр.

Въ всѣки санджакъ имаше по едно отъ слѣдующитѣ учрѣждения: Управлението на Санджака, Администр. Съвѣтъ, Наказателно Сждилище, Смѣтно Писалище, Писалище на Корреспонденцията, Коммиссия за исписвание имотитѣ, Писалище за написвание имотитѣ, Търговско Сждилище, Коммиссия върху земледѣлието, Коммиссия върху вложителната Банка и Градски Съвѣтъ. Въ всѣко сѣдалище на кааза е имало: Управление на Каазата, Административенъ Съвѣтъ,

Съдилище, Градски Съвѣтъ, Коммиссия върху вложителната Банка и Коммиссия върху земледѣлието.

(Слѣдва.)

---

# ПИСМА

за

## Издирванието на корѣнитѣ и законитѣ въ Българский языкъ.

### ПИСМО VII.[1])

Тия сѫщитѣ причастия са употрѣбѣвѫтъ и въ прѣминалото неопрѣдѣленно, като: *пишълъ* сьмь, и *писълъ* сьмъ, или пишѣлъ сьмъ и *писалъ* сьмъ, орѣлъ сьмъ и *дрълъ* сьмъ или *ордалъ* сьмъ, *пишъли* сми и *писъли* сми, или пишѣли сми и *писали* сми.

Дѣто са прѣбръща въ прѣминалото отъ прѣминвалото ятя (ѣ) въ еръ (ъ), то това става отъ разложението на ятя (ѣ), отъ който са образува малъкъ еръ (ь) и е (е), то есть, ѣ=ье: пишѣлъ=пишьелъ, а *е* то (е), като са прѣбьрне въ малъкъ еръ (ь), става *пишьълъ*, и двата малки ера, като са слѣѭтъ въ голѣмъ еръ ь+ь=ъ, тогава са явява прѣминалото *пишълъ*, както: орѣлъ=орьелъ=орьълъ=ӧрълъ, сновѣлъ=сновьелъ=сновьълъ=снӧвълъ, ковѣлъ=ковьелъ=ковьълъ=кӧвълъ и т. н. Его това съкращение или сливание на двата малки ера ь+ь въ голѣмъ еръ (ъ) и показва свършената форма на врѣмето. А отъ тука са види, че произношението на ятя (ѣ) е било малко протегнато ,защото прѣминавалото причастие показва протегнато дѣйствие -- несвършено. Като падне ударението на гласа върху ера (ъ), този додаденъ гласъ му усилва гласа и го прѣобръща въ *а* (а), за което говорихме и въ прѣдидѫщето писмо.

Ако са вслушами добрѣ въ говора на народа въ различни мѣста, ний щə чуйми и сичкитѣ изговаряния на горѣупоменатото промѣнение и разложение на ятя (ѣ)—ще чуйми *орълъ*=орялъ, *оръелъ*, *дръълъ*, *дрълъ* и *ордлъ*.

Това измѣнение на ятя (ѣ) са прѣобръща и на *и* (и), като дробѣлъ, дробилъ; гноѣлъ, гноилъ; малѣлъ, малилъ; лѣлъ,

---

[1]) По погрѣшка е помѣстено въ VI кн. вмѣсто VI писмо V. *Д. Г.*